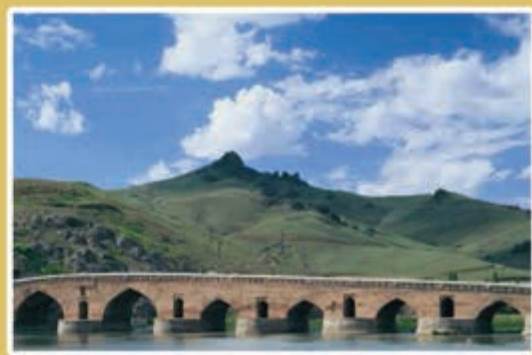

فصل چهارم

پیشینه تاریخی استان کردستان

درس دهم: گذشته استان و مراکز اولیه تمدن

شکل ۱-۴ تپه باستانی زیویه

* از گذشته استان خود چه می دانید؟

کردستان به دلیل برخورداری از موقعیت ممتاز جغرافیایی و ویژگی‌های طبیعی همواره یکی از کانون های فرهنگ و تاریخ و به طور کلی میراث دار تعداد زیادی از تمدن های کهن ایران زمین بوده است. شما در این درس با برخی از این تمدن ها و میراث فرهنگی و تاریخی استان محل زندگی خود آشنا می شوید.

الف) مراکز اولیه تمدن در استان

سرزمین فعلی کردستان ایران یکی از کهن ترین مراکز تمدن در فلات ایران است، در این باره می توان به وجود تپه های باستانی فراوان در مناطق مختلف استان استناد کرد؛ از جمله تپه باستانی زیویه در ۴۵ کیلومتری شرق سقز، تپه تیانه در ۲۵ کیلومتری غرب کامیاران، غار باستانی کرفتو در ۶۷ کیلومتری شمال غربی دیواندره، غار کانی میکایل در دو کیلومتری کرفتو و آثار و سنگ نگاره های منطقه سارال، هه ورامان، کرفتو، شمال دهگلان و قم چقای بیجار که از تاریخ کهن زیست انسانی در این خطه حکایت می کنند.

شکل ۳-۴ قلعه باستانی قم چقای

شکل ۲-۴ غار کرفتو از قدیمی ترین سکونتگاه های انسان

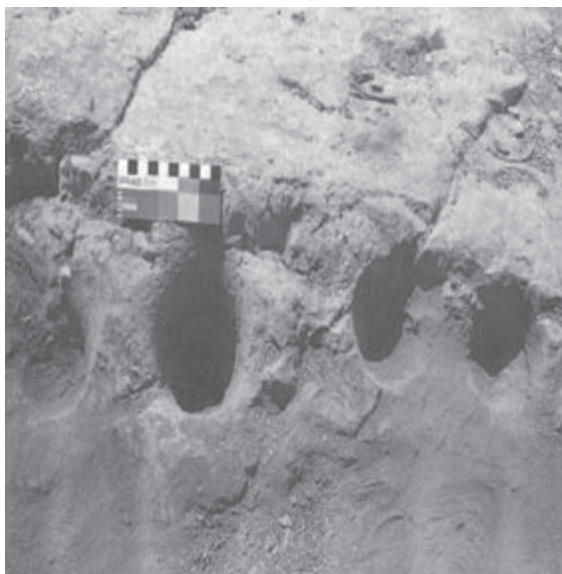

بیشتر بدانیم

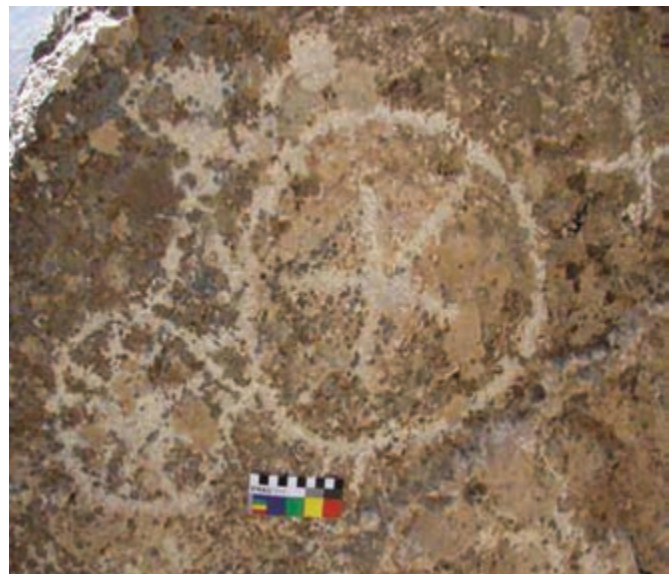

یکی از تمدن‌های قدیمی کردستان، تمدن مان‌نا بوده است. مان‌ناها ابتدا در کوه‌های زاگرس می‌زیستند و نخستین بار در سال‌نامه‌های آشوری از آن‌ها نام برده شده است. پایتخت آن‌ها شهر «ایزیرتو» در ۵۰ کیلومتری شهر سقز کنونی (حوالی زیویه) بوده است. حکومت مان‌ناها در آن زمان از حکومت‌های نیرومند در غرب ایران محسوب می‌شد. قوم مان‌نا بر اراضی حاصل‌خیز منطقه تسلط داشتند و سرزمین تحت تسلط آن‌ها به چند ناحیه تقسیم می‌شد. از جمله این نواحی، سوری‌کاش (سقز کنونی)، اوای شریش (کرانه شرقی دریاچه ارومیه) و ... را می‌توان نام برد.

• **سنگ نگاره‌های کردستان:** آگاهی از هنر صخره‌ای و سنگ نگاره‌ها موجب می‌شود تا بیشتر با تمدن‌های اولیه سرزمین مادری خود آشنا شویم. در مناطق مختلف استان کردستان کهن‌ترین سنگ نگاره‌های ایران، شناسایی شده‌اند. منطقه سارال – ناحیه‌ای از شمال سنندج تا جنوب دیواندره – شاهد تمدن‌های بزرگی بوده که در غرب ایران پایه‌گذاری شده است. در این ناحیه، بخش بزرگی از سنگ نگاره‌های کردستان ایران قرار دارد. بیشتر ترسیمات و نقش و نگاره‌های حک شده بر روی صخره‌های ناحیه سارال در امتداد دره‌هایی وجود دارند که هنوز هم دارای جویبارهای روان هستند. گفتنی است که نقاشی‌های حک شده روی صخره‌ها شامل تصاویری از اسب سواران، آهوان با انواع شاخ‌ها، گوزن‌ها، مارها، درختان و سایر گیاهان و اشکال هندسی از قبیل دایره‌های کوچک، مربع و لوزی است.

شکل ۵-۴- فنجان نماهای کردستان

شکل ۴-۴- سنگ نگاره‌های منطقه سارال

بیشتر بدانیم

فنجان نماها، نمونه هایی دیگر از سنگ نگاره های کردستان

بخشی از سنگ نگاره های کردستان را فنجان نماها تشکیل می دهند که در مسیر رودخانه ها، دشت ها، نزدیک قله کوه ها و در دهانه غارها و پناهگاه های صخره ای به قطر تقریبی ۳ الی ۳۵ سانتی متر کنده کاری شده اند. به عنوان مثال فنجان نماهایی در مسیر رودخانه سیروان در منطقه هه ورامانات بر روی تخته سنگی به ارتفاع ۳ متر و طول ۴ متر (در فاصله ۱۰۰ متری رودخانه) کشف شده است. حدود ۷۰ فنجان نما با قطر ۳ الی ۱۰ سانتی متر و بیشتر بر روی تخته سنگ ها، کنده کاری شده اند. بعضی از این فنجان نماها به صورت جفت (۲ عدد، ۴ عدد، ۶ عدد) یا به صورت خوشه ای کنده کاری شده اند. فنجان نماهای غار تاش و غار شمیران در شاهو از دیگر فنجان نماهای این منطقه اند.

ب) میراث فرهنگی و تاریخی استان

مورخان به دلیل اهمیتی که خط (کتابت) در تاریخ نویسی دارد، بر این عقیده اند که تاریخ به دو دوره تقسیم می شود؛ یکی دوره «پیش از تاریخ» یعنی پیش از اختراع خط» و دوم «دوره های تاریخی یعنی پس از اختراع خط». بنابراین برای آشنایی بیشتر با میراث فرهنگی و تاریخی استان محل زندگی خود، آن را در دو بخش: «پیش از تاریخ» و «دوران تاریخی» بررسی می کنیم:

شکل ۴-۶- نمونه هایی از آثار به دست آمده از مناطق باستانی استان کردستان

۱- کردستان پیش از تاریخ: پژوهش ها و کاوش های باستان شناسی که در استان کردستان انجام گرفته، نشان می دهد که این منطقه در گذشته از اهمیت به سزایی برخوردار بوده است. همچنان که در بحث مراکز اولیه تمدن اشاره شد، طبق بررسی های اخیر از مکان های باستانی مانند غار کرفتو، هه ورامان و سایر مناطق استان، سکونت انسان های اولیه در کردستان به اثبات رسیده است.

محل استقرارهای فصلی داخل و بیرون غار کرفتو و غار کانی میکایل از طریق کشف بقایای آثاری از تیغه های سنگی، سفالی و ... و آثار دوره های نوسنگی به وضوح مشخص است. نکته قابل توجه این که آثار قبل از دوره نوسنگی نیز که قدمت حدود ۷ تا ۸ هزار سال قبل از میلاد مسیح را برای کاوشگران مشخص کرده، در این مناطق به دست آمده است.

۲- کردستان در دوران تاریخی :

شکل ۷-۴- بخشی از هگمتانه (پایتخت ماد)

● **کردستان قبل از اسلام:** در دوران تاریخی یعنی از حدود ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح (ع)، کردستان که در منطقه کوهستانی پهناور زاگرس واقع بوده، به دلیل تماسی که با ممالک متمدن عهد عتیق مانند عیلام (ایلام)، سومر، بابل و اکد داشته است، نام اقوام بسیاری از ساکنان این کوهستان مثل گوتی، لولوبی، کاسی، مانایی و غیره در الواح و کتیبه‌های بابلی، آشوری و عیلامی ذکر شده است. زمانی که آشوری‌ها دائماً به کوهستان زاگرس حمله می‌کردند، و بیشتر قصد تصرف سرزمین کردستان و الحاق ولایات و مناطق زاگرس به قلمرو خود را داشتند، برای رسیدن به مقصود خود شهرهایی مانند هارهار (در هورامان) را در این مسیر ساختند.

در این زمان با توجه به این که از چندین قرن قبل (چهارده قرن ق.م) مهاجرت آریایی‌ها به فلات ایران شروع شده بود، مادها که از آریایی‌های پیشرو بودند، بعد از استقرار در منطقه کوهستانی زاگرس، بومیان را تحت سلطه و نفوذ خود درآوردند و با آشوریان به مقابله برخاستند و سرانجام پس از پیروزی بر آن‌ها، در سال ۷۰۱ ق.م حکومت تشکیل دادند و اولین پادشاه ماد (دیاکو)، هگمتانه را مرکز حکومت خود قرار داد.

در اواسط قرن ششم قبل از میلاد پس از سقوط امپراطوری ماد و به قدرت رسیدن هخامنشیان، کردستان که بخشی از سرزمین‌های تحت تسلط مادها بود، در اختیار هخامنشان قرار گرفت.

شکل ۸-۴- هورامان از سکونتگاه‌های قدیمی کردستان

پیشینه تاریخی استان کردستان

در دوران حکومت سلوکیان در تقسیم بندی‌هایی که جانشینان و سرداران اسکندر انجام دادند، کردستان نیز جزء متصرفات سلوکوس یکی از سرداران اسکندر مقدونی شد. سرانجام بعد از شکست سلوکیان و بیرون راندن آن‌ها از ایران، کردستان تحت حاکمیت دولت اشکانیان قرار گرفت. در این زمان کردستان توسط شاهزادگان درجه اول حکومت مرکزی اشکانیان اداره می‌شد. (در هورامان چرم نوشته‌هایی از دوران اشکانیان به دست آمده است).

در زمان حکومت ساسانی نیز اگرچه کردستان چندین بار مورد حمله رومی‌ها قرار گرفت اما این سرزمین همچنان به ایران تعلق داشت.

● **کردستان بعد از ظهور اسلام** : بعد از آن‌که سپاهیان ساسانی از سپاه اسلام شکست خوردند و سپاهیان عرب به پیروزی‌های پی‌درپی دست یافتند، سرانجام تمام خاک کردستان هم به تصرف اعراب درآمد. از این زمان به بعد سرزمین کردستان مانند سایر نواحی ایران تحت حاکمیت اعراب مسلمان اداره می‌شد.

تاریخ کردستان از صفویه تا دوره پهلوی: در دوره صفویه شاه اسماعیل صفوی حاکمیت و اداره کردستان را به امرای قزلباش واگذار کرد. مدتی بعد با توجه به سیاست شاهان صفوی در محدود کردن قدرت قزلباش‌ها، تقسیم‌بندی جدیدی که حاکی از اطلاق نام ایالات و طوایف مسلط بر مناطق، سرزمین‌ها و قلمرو تحت تسلط آن‌ها بود، معمول و متداول شد. با توجه به این تقسیم‌بندی‌ها، کردستان به سه ولایت «اردلان با مرکزیت سنندج»، «مُکری با مرکزیت مهاباد» و «بابان با مرکزیت سلیمانیه» تقسیم شد.

در این دوره، ابتدا خاندان اردلان به عنوان حاکمان محلی مستقل، کردستان را اداره می‌کردند اما در زمان شاه صفی، آن‌ها تحت نظر و وابسته به حکومت مرکزی در کردستان حکومت می‌کردند. این رویه در دوره‌های افشاریه و زندیه نیز ادامه داشت. در زمان قاجار با توجه به تقسیمات کشوری آن دوران، ایران به چهار ایالت و هشت ولایت تقسیم شد که بر اساس آن اداره قلمرو هر یک از ایالات و ولایات توسط نمایندگان حکومت مرکزی صورت می‌گرفت.

در دوره پهلوی اول (سال ۱۳۱۶ ه. ش) تقسیم‌بندی‌های کشوری به صورت استان تغییر یافت و ایران به ۱۰ استان تقسیم شد که طبق آن کردستان، جزئی از استان پنجم ایران محسوب می‌شد و در سال ۱۳۳۷ این منطقه از استان پنجم مجزا و به استان کردستان تبدیل شد.

شکل ۹-۴ — قلعه حسن آباد (قلعه حکومتی اردلان‌ها)

شکل ۱۰-۴. عمارت خسروآباد متعلق به دوره اردلان‌ها

فعالیت

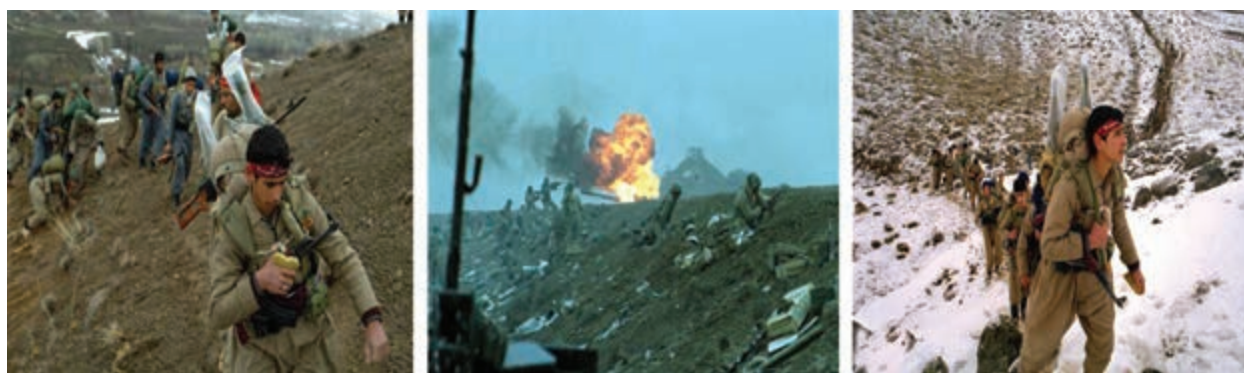
- ۱- آیا در شهرستان محل زندگی شما، سنگ نگاره یا آثاری وجود دارد که متعلق به یکی از تمدن‌ها باشد؟
- ۲- در مورد یکی از سکونتگاه‌های قدیمی (باستانی) استان کردستان به صورت گروهی تحقیق کنید.
- ۳- با راهنمایی دبیر جغرافیا در مورد یکی از آثار و ابنیه تاریخی شهرستان محل زندگی خود تحقیق نموده و نتیجه آن را در کلاس ارائه دهید.

درس یازدهم: جایگاه کردستان در دفاع از سرزمین ایران

* به شکل های زیر نگاه کنید، از این تصاویر چه نکاتی را می توان استنباط کرد؟

شکل ۱۱-۴- رزمندگان کرد در مرزهای استان کردستان

استان کردستان به علت موقعیت جغرافیایی و به عنوان بخشی از مناطق مرزی کشورما، همواره در طول تاریخ با ساکنان دلیر و شجاع خود یکی از ستون ها و پایگاه های مقاومت در دفاع از کیان و تمامیت سرزمین ایران در برابر هجوم بیگانگان بوده و نقش کلیدی و مهم خود را ایفا نموده و برای پاسداری از سرزمین ایران، از هیچ گونه فداکاری و ایثار دریغ نکرده است.

الف) نقش استان در حراست از کیان و مرزهای ایران اسلامی

در درس دهم با گذشته استان (مراکز اولیه تمدن و میراث فرهنگی و تاریخی آن) آشنا شدیم. در این درس نقش کردستان در دفاع از سرزمین ایران (از گذشته تا به امروز)، به ویژه از آغاز پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی تاکنون بررسی خواهد شد.

● **کردستان و انقلاب اسلامی:** در دوران پهلوی، با توجه به عدم مشروعیت و مقبولیت حکومت نزد ملت ایران مخصوصاً در دوره پهلوی دوم، کردستان نیز برای رهایی ایران از حکومت استبدادی، به سهم خود نقش مهم و به سزایی را در کنار هم میهنان عزیز در سرنگونی دولت پهلوی و پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایفا کرد.

شکل ۱۲-۴- تظاهرات مردم کردستان علیه رژیم ستم شاهی - دوران انقلاب، سال ۱۳۵۷

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، با توجه به این که کشورهای استعمارگر، نمی خواستند ایران مستقل و سربلند باشد، برای از بین بردن انقلاب اسلامی، دست به ترفند و حيله‌های بسياری زدند که از جمله می توان به تحمیل هشت سال جنگ علیه ایران اسلامی، اشاره کرد. در این زمان مردم کردستان که همواره در طول تاریخ، خود را به عنوان مرزداران ایران زمین معرفی کرده اند، برای دفاع از انقلاب اسلامی با دشمن بعثی به مقابله برخاستند.

دشمنان ایران اسلامی با سرکردگی استکبار جهانی و در رأس آن ها آمریکا به منظور سرکوب یا جلوگیری از صدور انقلاب اسلامی، هر روز در نقطه ای از سرزمین پهناور ایران اسلامی، غائله و آشوبی برپا می کردند که همواره ناکام می ماندند.

* به نظر شما علل ناکامی دشمنان، در ضدیت با انقلاب اسلامی چه بود؟

با توجه به ناکامی ترفندهای آشوبگرانه آمریکا، استکبار جهانی با همراهی ایادی و مزدوران منطقه ای خود دست به ترفند نظامی علیه ایران اسلامی زد و برای اجرای مقصود شوم خود، صدام رئیس رژیم بعث عراق را تحریک کرد تا به بهانه واهی نادیده گرفتن حقوق مرزی، حمله به کشور ایران را آغاز کند.

در مقابل حمله رژیم عراق، ایران نیز به همت دلاور مردان غیور و فداکار خود، به رغم مشکلات بی شمار، خود را برای یک جنگ تمام عیار آماده کرد.

شکل ۱۳-۴- مشارکت گسترده رزمندگان کرد در دفاع از سرزمین ایران اسلامی

پیشینه تاریخی استان کردستان

منطقه کردستان به عنوان یکی از مرزهای حساس و مهم ایران اسلامی با برخورداری از نیروهای توانمند نظامی (ارتش، سپاه و پیشمرگان مسلمان کرد) همراه با بسیج مردمی، در طول ۸ سال دفاع مقدس نیز، برای سربلندی و عزت ایران اسلامی، شجاعت، رشادت، پایداری و فداکاری نشان داد و در این راه، ۵۴۰۰ شهید تقدیم انقلاب اسلامی کرد.

بیشتر بدانیم

آشنایی با سازمان پیشمرگان مسلمان کرد

در جریان حوادث پس از پیروزی انقلاب اسلامی و طرح شعارهای متفاوت و عمدتاً مخالف با منافع ملی کشور، گروه‌ها و احزابی با خط مشی‌های سیاسی و فکری مختلف، کردستان را مکان مناسبی برای دشمنی با نظام اسلامی انتخاب کردند. برای مقابله با توطئه‌های شوم آنان سازمان پیشمرگان مسلمان کرد شکل گرفت. این سازمان با حضور نیروهای داوطلب مردمی از شهرهای مختلف استان کردستان و با درایت خاص شهید بروجردی در سال ۱۳۵۸، تأسیس شد و توانست به عنوان اولین تجربه موفق بسیج مردمی در کشور خدمات ارزنده‌ای ارائه کند. سازمان پیشمرگان مسلمان کرد نقش عمده‌ای در برقراری آرامش در کردستان و دفاع از مرزهای ایران اسلامی داشت. این سازمان بعد از مدتی در سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ادغام شد.

● عملیات‌های نظامی در مرزهای کردستان : در طول هشت سال دفاع مقدس در مرزهای استان کردستان ده‌ها عملیات پیروزمندانه با حمایت همه جانبه رزمندگان کرد برای حفاظت از کیان و مرزهای ایران اسلامی صورت گرفته است که در جدول صفحه بعد به برخی از این عملیات‌ها اشاره می‌شود.

شکل ۱۵-۴- حضور مقام معظم رهبری در جمع پیشمرگان مسلمان کرد

شکل ۱۴-۴- جمعی از پیشمرگان مسلمان کرد

برای مطالعه

جدول ۱-۴. مشخصات برخی عملیات‌های نظامی علیه دشمنان بعنی و ایادی استکبار در مرزهای کردستان

ردیف	نوع عملیات	شهرستان	تاریخ عملیات	منطقه عملیاتی	نیروی شرکت کننده در عملیات
۱	نامنظم مرزی	مریوان	۵۹/۱۰/۱۰	قوچ سلطان	سپاه، ارتش، پیش‌مرگان مسلمان کرد
۲	منظم مرزی	مریوان	۵۹/۱۰/۱۸	سردوش	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و پیش‌مرگان مسلمان کرد
۳	نامنظم مرزی	بانه	۶۱/۲/۲۴	آلوت	سپاه، ارتش، پیش‌مرگان مسلمان کرد
۴	نامنظم مرزی	بانه	۶۲/۱/۱۵	کلیه روستاهای مرزی بانه	تیپ قدس سپاه و یگان‌های جندا... استان کردستان
۵	نامنظم مرزی	مریوان	۶۲/۲/۱۱	دره شیلر	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
۶	منظم (والفجر ۴)	مریوان	۶۲/۷/۲۷	دره شیلر و پنجوین	ارتش و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
۷	منظم مرزی	مریوان	۶۲/۷/۲۷	دره شیلر	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و ارتش جمهوری اسلامی ایران
۸	نامنظم مرزی	مریوان	۶۴/۳/۲۶	جبهه مریوان	ارتش جمهوری اسلامی ایران
۹	نامنظم مرزی	بانه	۶۴/۴/۳۱	آلوت	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
۱۰	منظم مرزی (غدیر خم)	بانه	۶۴/۶/۱۰	گراماب و بولحسن	سپاه، ژاندارمری و ارتش جمهوری اسلامی ایران
۱۱	منظم مرزی	مریوان	۶۷/۱/۲۲	منطقه عمومی پنجوین	ارتش جمهوری اسلامی ایران

بیشتر بدانیم

آشنایی با عملیات والفجر ۴

این عملیات با رمز یا الله، یا الله، یا الله و با هدف آزادسازی بخشی از میهن اسلامی و ارتفاعات مهم منطقه و تصرف پیشرفتگی دشت شیلر، تصرف پاسگاه پنجوین و خارج کردن مریوان از معرض دید دشمن انجام شد. دشمن بعنی که توان مقاومت در برابر رزمندگان اسلام را نداشت، هر روز به گلوله باران و بمباران هوایی شهرهای استان، به ویژه شهر شهید پرور مریوان می‌پرداخت.

عملیات والفجر ۴، بیست روز طول کشید و نیروهای عمل کننده در عملیات، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و ارتش جمهوری اسلامی ایران بودند. در نتیجه این عملیات مناطق و ارتفاعات مهم منطقه مریوان آزاد شد.

پیشینه تاریخی استان کردستان

شکل ۱۶-۴- رزمندگان اسلام در حین عملیات علیه دشمن یعنی

ب) شخصیت‌های فرهنگی، علمی، انقلابی، مذهبی و سرداران
هشت سال دفاع مقدس در استان کردستان
* تصاویر زیر دو تن از شهدای برجسته استان ما را نشان می‌دهد،
شما تا چه اندازه با آنان آشنایی دارید؟

شکل ۱۷-۴- شهید ملا حیدر فهیم و شهید حاج
هوشنگ ورمقانی

با توجه به این که کردستان دارای گذشته پر بار و پرافتخاری از جنبه‌های فرهنگی، علمی و دینی بوده و در این منطقه از سرزمین ایران، نام آوران و عالمان بسیاری پرورش یافته‌اند و در تمام عرصه‌ها صاحب نام بوده‌اند و نیز در فداکاری و ایثار و پاسداری از کیان سرزمین ایران نقشی قابل توجه و درخور تقدیر داشته‌اند، اکنون نیز این استان در تمام عرصه‌ها، نام آوران علمی، فرهنگی، مذهبی، انقلابی و سرداران دلیر و بنام را به خود دیده است. با توجه به فراوانی شخصیت‌ها و مفاخر کردستان، در این جا به ذکر اسامی برخی از نام آوران اشاره می‌شود و در هر بخش به معرفی و شرحی کوتاه از زندگی چند چهره برجسته بسنده می‌شود.

بیشتر بدانیم

۱- شخصیت‌های فرهنگی

از شخصیت‌های فرهنگی، در زمینه موسیقی (سید علی اصغر کردستانی، حسین یوسف زمانی، استاد حسن کامکار و فرزندان او، عبدالله ناهید سقزی و...)، در هنر مجسمه سازی (استاد هادی ضیاءالدینی، خاتوزین و...)، در زمینه نازک کاری (استاد مجید نعمتیان، استاد علی اکبر بهزادیان و...)، در هنر خوشنویسی (استادان امیر نظام گروسی، محمد صابر صابر، شمس الدین کلامی و...)، در عرصه هنرهای نمایشی (قطب‌الدین صادقی، بهروز غریب‌پور و...) و در زمینه عکاسی و نقاشی (احمد خلیلی فرد، فردین صادق ایوبی و...) را می‌توان نام برد.

شکل ۱۸-۴

● **استاد مرحوم علی اکبر بهزادیان:** وی در سال ۱۳۱۱ ه.ش در سنندج متولد شد و از ۶ سالگی به فراگیری هنر نازک کاری پرداخت و به مدت ۶۳ سال با تلاش شبانه‌روزی، استادی کامل در فن و هنر نازک کاری شد. استاد در میان هنرمندان در زمینه هنر بر روی چوب، موفق به اخذ مدرک درجه یک هنری و دکترای هنر این رشته شد. استاد بهزادیان در کنار تلاش‌های بی‌وقفه خود اقدام به برپایی نمایشگاه‌هایی از آثار خود در بسیاری از شهرهای ایران و کشورهای خارجی کرد (شکل ۱۸-۴).

۲- شخصیت‌های علمی

در زمینه علمی، کردستان دارای مفاخر و شخصیت‌های زیادی بوده است که در این جا به برخی از نام‌آوران معاصر کردستان اشاره می‌شود: مستوره کردستانی (شاعر سنندجی)، خسرو خان اردلان، مرحوم دکتر علی رخزادی، مهجوری کردستانی، دکتر مظفر پرتو ماه، دکتر مهین دخت معتمدی، بابا مردوخ روحانی، شیخ بدیع الزمان سنندجی، پروفیسور ارسلان شادمان، عبدالحمید و عبدالمجید حیرت سجادی و... .

● **مرحومه مستوره کردستانی:** ماه شرف خانم متخلص به مستوره در سال ۱۲۲۰ ه.ق در سنندج متولد شد. وی در طول دوران ۴۴ سال زندگی خود علاوه بر دیوان اشعار، کتاب تاریخ کردستان و کتاب‌هایی در مورد عقاید و تعلیمات اسلامی و مجمع‌الادباء از خود به یادگار گذاشته است.

ایشان در مناقب خاندان رسالت اشعاری ذکر کردند مثل ابیات زیر:

ز تاج و تخت جم و کی مراست عار و لیکن   به آستان ولایت کمینه خاک نشینم
علی عالی اعلیٰ امیر صفدر حیدر   که هست راهنمای یقین و رهبر دینم

و یا در جای دیگر این بانوی اهل سنت و جماعت می‌گوید:

خیرالنساء فاطمه خاتون عالمین   کش خاک پا به فرق بود تاج و افسرم
فخر زمین خدیوه این بضعه رسول   من سالک طریق یقین، اوست رهبرم

● **مرحوم دکتر علی رُخزادی :** وی در سال ۱۳۲۴ هـ.ش در شهر سقز به دنیا آمد. از سال ۱۳۴۲ شغل معلمی را با تدریس در سنندج آغاز کرد. وی مقاطع تحصیلات دانشگاهی خود را تا اخذ درجه دکتري در رشته زبان و ادبیات فارسی به انجام رسانید و بیش از ۴۰ سال در گُرسی استادی دانشگاه خدمت کرد. وی در ۲۷ اردیبهشت سال ۱۳۸۶ هـ.ش در سنندج دیده از جهان فرو بست.

شکل ۱۹-۴

نتیجه سال‌ها تجربه‌اندوزی، پژوهش و کسب علم وی، آثار ماندگاری به صورت کتاب، مقاله، شعر، طرح‌های پژوهشی و... در زمینه‌های زبان‌شناسی، سبک‌شناسی، نقد ادبی، فولکلور و فرهنگ عامه بوده است. گزیده‌ای از آثار وی که به یادگار مانده‌اند، عبارت‌اند از: نوای شعر فارسی، آواشناسی و دستور زبان کردی، امثال و حکم کردی، دستور زبان فارسی، صناعات ادبی و نیازهای سخن در ادب فارسی، آموزش زبان کردی (سورانی) و... (شکل ۱۹-۴).

۳- شخصیت‌های انقلابی

در کردستان شخصیت‌های انقلابی بی‌شماری پرورش‌یافته و با حضور در میان مردم (چه در سال‌های قبل از انقلاب و چه پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی) نقش مؤثری ایفا کرده‌اند که از میان آن‌ها می‌توان به ده‌ها روحانی مبارز اشاره کرد که علاوه بر جایگاه مذهبی در میان مردم، در راه انقلاب اسلامی فداکاری کردند و در این راه به شهادت رسیدند. برخی از چهره‌های برجسته انقلابی استان عبارت‌اند از شهیدان ملا حیدر فهیم، ماموستا ملا محمد ذبیحی بیساران، ماموستا... کریمیان، ماموستا علی جلالی زاده، شهید ماموستا محمد شیخ‌الاسلام، ملا مصطفی مردوخی، شهید ماموستا برهان‌عالی، شهید قصری، شهید نامدار مرادی، شهید حاج سعید توفیقی، شهید ملا رحیم فرجی و صدها شهید دیگر...

● **شهید ملا مصطفی مردوخی :** وی در سال ۱۳۳۵ در روستای دزلی از توابع شهرستان سروآباد متولد شد و بعد از چند سال در محضر استادان محلی به فراگیری مقدمات علم فقه پرداخت، به طوری که در سن ۱۸ سالگی علوم را به صورت کامل به اتمام رساند و اجازه نامه تدریس گرفت. شهید مردوخی در سال ۱۳۵۲ با حضرت امام خمینی (ره) ارتباط پیدا کرد و در زمان پیروزی انقلاب فعالیت‌های سیاسی زیادی انجام داد و چند ماه بعد از پیروزی انقلاب، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مرپوان و هه ورامان را تأسیس کرد. وی در تاریخ ۱۳۵۸/۷/۲۶ به درجه رفیع شهادت نایل شد.

● **شهید حاج سعید توفیقی :** وی در سال ۱۳۲۷ در روستای اشکفتان از توابع سنندج به دنیا آمد و بعد از فراگیری علوم اسلامی وارد ارتش شد. او به دلیل مشاهده اوضاع نابه‌سامان کشور و وجود ظلم در جامعه با مسئولان نظامی رژیم برخورد و در نهایت به کشور عراق پناهنده شد. دولت عراق از پذیرفتن او خودداری کرد و ایشان را به مقامات دولت ایران تحویل داد که به ۴ سال حبس محکوم شد. وی پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی در

تأسیس سازمان پیش مرگان مسلمان کرد مشارکت نمود و مسئول اطلاعات آن سازمان شد و در سال ۱۳۶۶ به عنوان فرمانده گردان ضربت انتخاب گردید. او سرانجام در سال ۱۳۶۹ به شهادت رسید.

۴- شخصیت های مذهبی

کردستان علاوه بر عرصه های علمی، فرهنگی، انقلابی و...، در عرصه دینی و مذهبی نیز دارای شخصیت های برجسته ای بوده است، از جمله: آیت الله مردوخ، آیت الله شیخ عبدالحسین فاضل گروسی، شیخ برهان الدین حمدی، شیخ بهاء الدین و شیخ ضیاء الدین نقشبندی، شیخ حبیب الله کاشتری، شیخ مصطفی تختوی، ملا باقر مدرسی، احمد حواری نسب، حاج ماموستا محمد شیخ الاسلام و... .

شکل ۲-۴

● **مرحوم آیت الله مردوخ:** محمد مردوخ مشهور به «آیت الله مردوخ» در سال ۱۲۹۸ هـ. ق در سنج متولد شد. آیت الله مردوخ، گذشته از عرصه دینی و مذهبی، عمری را در مطالعه و بحث و شرکت در امور اجتماعی و تاریخی سپری کرد؛ ضمن این که از قریحه شعر و شاعری نیز برخوردار بوده و آثاری از خود برجای گذاشته است. از جمله آثار او می توان به «فقه حمدی» و «تاریخ کرد و کردستان» و یا «تاریخ مردوخ» اشاره کرد (شکل ۲-۴).

● **مرحوم آیت الله شیخ عبدالحسین فاضل گروسی:** وی در سال ۱۲۵۹ شمسی

در شهرستان بیجار متولد و پس از طی مراحل تحصیل علوم دینی در منطقه، در مدارس علمیه قزوین نیز به فراگیری علوم متفاوت پرداخت و در بسیاری از رشته ها از جمله هندسه، فلسفه، منطق، نجوم به تحصیل پرداخت، کتاب های ارزنده ای از او به یادگار مانده است.

● **فقیه مجاهد شهید حاج ماموستا محمد شیخ الاسلام (ره):** محمد شیخ الاسلام در خانواده ای کاملاً مذهبی در سال ۱۳۱۵ شمسی در بانه چشم به دنیا گشود و تحت تعلیم پدرش عالم گرانقدر محمد شیخ الاسلام قرار گرفت. این بزرگوار در فضایی پرورش یافت که سیزده نسل پیش از او در راه رسالت و آموزه های دینی به فعالیت مشغول بودند که در این مورد تا هشت نسل پیش از این شهید بزرگوار به صورت مکتوب موجود است. این بزرگوار در محضر علمای بزرگ کردستان به تحصیل فقه و علوم اسلامی پرداخت. وی در سال ۱۳۳۶ از سوی عالم و استاد بزرگ مرحوم ملا باقر به عنوان مدرس مجاز و سپس به عنوان مفتی فقه شافعی و دبیر شورای افتا انتخاب شد. محمد شیخ الاسلام در دوره های سوم و چهارم به عنوان نماینده مردم کردستان در مجلس خبرگان رهبری انتخاب شد. وی همچنین در شورای عالی مجمع جهانی تقریب بین مذاهب اسلامی به عنوان عضو، فعالیت داشت و همچنین عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنج بود.

علاقه بسیار وی به مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در تمامی سخنرانی ها و مباحثات کاملاً مشهود و زبانزد بود. شیخ الاسلام به دلیل فعالیت های خستگی ناپذیر و تلاش در جهت وحدت اسلامی و همچنین پیروی از ولایت فقیه هدف کین دشمنان اسلام و مردم قرار گرفت و در پاییز ۱۳۸۸ به دست عوامل مزدور به فیض رفیع شهادت رسید.

۵- سرداران هشت سال دفاع مقدس

با توجه به این که در طول تاریخ همواره ساکنان کردستان در برابر تهاجم بیگانگان و در مساعدت و همکاری با حکومت های مرکزی ایران پیش قدم بوده اند، در دوران هشت سال دفاع مقدس نیز رشادت و پایداری از خود نشان دادند و در این راه سرداران شهید بسیاری از جمله شهید محمد باقر رحمانی، امیر سرتیپ محمود امان الهی، مجید لطفی، حاج هوشنگ ورمقانی، محمد جعفری، عثمان فرشته، ابراهیم مرادی، جعفر طالبی، یدالله حاجیان، داوود زمانی، جمال صالحی، محمدرضا تریان، محمد امین رحمانی، سید منصور بیاتیان، پرویز کاکسوندی، حمیدرضا کاوه، غلامعلی بیدی، علی سلیمانپور و... تقدیم نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران کردند. در کنار این سرداران، باید نامی از شهید بزرگوار شهید بروجردی معروف به مسیح کردستان به میان آورد که به همراه یاران وفادارش حماسه ای ماندگار در دفاع از میهن اسلامی و ارزش های انقلاب اسلامی در خطه کردستان به یادگار گذاشته اند (شکل ۴-۲۱).

شکل ۴-۲۱

شکل ۴-۲۲

شکل ۴-۲۳

● **شهید امیر سرتیپ محمود امان الهی:** وی در سال ۱۳۳۹ ه.ش در خانواده ای مذهبی در روستای جعفر آباد شهرستان بیجار چشم به جهان گشود، پس از سپری کردن دوران تحصیلات متوسطه، در سال ۱۳۵۶ وارد دانشکده افسری شد. پس از فارغ التحصیلی، در همان اوایل پیروزی انقلاب از طرف دانشکده به سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مأمور شد و به عنوان مسئول سپاه و پیش مرگان مسلمان گرد، شجاعانه خدمت کرد. وی در دوران دفاع مقدس مجروح شد و مدتی را نیز در اسارت به سر برد. وی سرانجام در تاریخ ۱۳۷۹/۳/۱۷ ندای حق را لبیک گفت (شکل ۴-۲۲).

● **شهید پرویز کاکسوندی:** وی در سال ۱۳۳۷ در روستای گاوشله قراتوره از توابع شهرستان دیواندره به دنیا آمد. بعد از پایان تحصیلات ابتدایی در کنار پدرش به فعالیت های کشاورزی پرداخت و در سال های پرشور انقلاب به جمع عاشقان حضرت امام (ره) پیوست. وی در سال ۱۳۵۸ به دیواندره بازگشت و عضو سازمان پیش مرگان مسلمان گرد شد و در پی ادغام این سازمان با سپاه، به عضویت رسمی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی درآمد. بعد از مدتی فرمانده گردان ضربت شهرستان دیواندره شد و سرانجام در تاریخ ۱۳۶۳/۸/۱۸ به شهادت رسید (شکل ۴-۲۳).